

Жанганатова К.Н., Зауренбеков Б.З., Жүнісбек Д.Н.,
Сайдалин И.А., Шанкулов Е.Т.

Қазақ спорт және туризм академиясы, Алматы қ., Қазақстан

XXI ҒАСЫРДАҒЫ СПОРТТЫҢ РӨЛІ

Жанганатова Калимаш Нуратдиновна, Зауренбеков Бауыржан Зауренбекович, Жүнісбек Динара Нұрғалықызы, Сайдалин Ильяс Алматович, Шанкулов Ерлан Тұлеубаевич

XXI ғасырдағы спорттың рөлі

Аңдатпа. Мақалада қазіргі қоғамдағы спорттың алатын орны мен рөлі, мақсаты мен міндеттері жан-жақты қарастырылады. «Спорт», «Дене шынықтыру», «Дене тәрбиесі» ұғымдарының өзара байланыстары мен айырмашылықтарына ғылыми еңбектерді талдай отырып баға беріледі. Қоғамның еңдіргіш күштерінің негізгі элементі тұлғаны тәрбиелеудегі спорттың алатын орны айтылады. Спорт – адамды жетілдірудің, оның рухани және дене болмысын қоғам сұранысына сай түрлендірудің тиімді құралы, білім мен өзін-өзі тәрбиелеудің тиімді факторы екендігі баса көрсетіледі. Мақала авторлары «спорт» сөзінің шығу тарихын зерделеп, дене шынықтыру және спорт саласының ірі ғалымдарының ғылыми еңбектеріндегі «спорт» сөзіне берген анықтамалары мен көзқарастарына талдау жасаған. Спорттың мәдениетпен, өнермен, еңбекпен, саясатпен, экономикамен өзара байланысы дәлелдермен сараланған. Сондай-ақ, мақалада қазіргі уақытта дене шынықтыру мен спорттың көп функциялы әлеуметтік құбылыс екендігі фактілермен жазылған. Спорттың сауықтыру, білім беру, тәрбиелеу міндеттері мен спорттың әлеуметтік, жалпыпедагогикалық, арнайы-педагогикалық қызметіне баға берілген. XXI ғасырдағы заманауи спорт түрлерін топтарға бөліп, мысалдар келтірген. Қорытынды бөлімде XXI ғасырда дене тәрбиесі мен спорттың рөлінің артуының факторларына авторлар мысалдар келтірген.

Түйін сөздер: спорт, қоғам, спорттың рөлі, спорт түрлері, классификация.

Zhangangatova Kalimash, Zaurerbekov Bauyrzhan, Zhunisbek Dinara, Saidalin Ilias, Shankulov Yerlan
The role of sport in the XXI century

Abstract. The article discusses the place and role, goals and objectives of sports in modern society. Based on the analysis of scientific papers, the relationship and differences between the concepts of "Sport", "Physical culture", "Physical education" are evaluated. The main element in the education of the individual in society is sport. It is emphasized that sport is an effective means of improving a person, transforming his spiritual and physical nature in accordance with the needs of society, an effective factor in education and self-education. The authors of the article study the history of the origin of the word "sport" and analyze the definitions and views on the word "sport" in the scientific works of leading scientists in the field of physical culture and sports. The relationship of sport with culture, art, labor, politics, economics is proved by facts. Sport as a sphere of social relations. In the modern world, sport is a phenomenon that affects the interests of large groups of people. Sport performs a number of social and political functions, first of all, it cultivates a healthy lifestyle, which is very important both for the economy and for the defense capability of any country. The article also states that physical culture and sports are now a multifunctional social phenomenon. The tasks of health-improving, educational, educational and social, general pedagogical, special and pedagogical activities of sports are evaluated. The authors of the article in their article showed the typology of modern sports. In the final section, the authors give examples of factors that increase the role of physical culture and sports in the 21st century.

Key words: sport, society, the role of sport, various sports, classification.

Жанганатова Калимаш Нуратдиновна, Зауренбеков Бауыржан Зауренбекович, Жүнісбек Динара Нұрғалықызы, Сайдалин Ильяс Алматович, Шанкулов Ерлан Тұлеубаевич

Роль спорта в XXI веке

Аннотация. В статье рассматриваются место и роль, цели и задачи спорта в современном обществе. На основе анализа научных работ оцениваются взаимосвязи и различия понятий «Спорт», «Физическое культура», «Физическое воспитание». Основным элементом воспитания личности в обществе является спорт. Подчеркивается, что спорт является действенным средством совершенствования человека, преобразования его духовной и физической природы в соответствии с потребностями общества, действенным фактором воспитания и самовоспитания. Авторы статьи изучают историю происхождения слова «спорт» и анализируют определения и взгляды на слово «спорт» в научных трудах ведущих ученых в области физической культуры и спорта. Взаимосвязь спорта с культурой, искусством, трудом, политикой, экономикой доказывается фактами. Спорт как сфера социальных отношений. В статье также утверждается, что физическая культура и спорт в настоящее время являются многофункциональным социальным явлением. Оцениваются задачи оздоровительной, образовательной, воспитательно-социальной, общепедагогической, специальной и педагогической деятельности спорта. Кроме того, в статье представлена типология современного спорта. В заключительном разделе авторы приводят примеры факторов, повышающих роль физической культуры и спорта в XXI веке.

Ключевые слова: спорт, общество, роль спорта, виды спорта, классификация.

Кіріспе. XXI ғасырда спорт қоғамның ажырамас бөлігіне айналды. Спортпен шұғылданбайтын, спортқа қызықпайтын пенде жоқ болар сірә. Олимпиада ойындары, әлем және Еуропа чемпионаттары, дүниежүзілік Универсиада, ірі халықаралық жарыстарға деген халықтың қызығушылығы күн санап артуда. Мәліметтерге жүгінсек спорттық жарыстарды планетаның әрбір екінші тұрғыны тамашалайды, өйткені бұл ең қызықты және күтпеген көріністер. Әлемнің көрнекті спортшыларының өнерін тамашалай отырып, адамдар ештеңемен салыстыруға келмейтін эмоцияларға ерік береді. Осындай ірі спорттық шаралар халықты спортқа баулиды.

Өзектілігі. XXI ғасырдың ең өзекті мәселесі болған аз қозғалу, жаман әдеттер, девиантты мінез-құлық сияқты қазіргі қоғам үшін өте өткір бірқатар мәселелердің де күрмеуін спорт арқылы шешуге болады дейді дәрігерлер.

Біз «спорт» туралы айтқанда, көбінесе жоғары жетістіктер спорты туралы айтамыз. Бірақ спорт – бұл маңызды әлеуметтік құрамдас бөлігі бар көп қырлы сала. Шындығында спорт әлеуметтік мәселелерді шешудің және адамдардың өмір сүру сапасын жақсартудың маңызды құралы.

Біз осы зерттеуімізде қазіргі қоғамдағы спорттың алатын орны, оның мәні, міндеттері, мүмкіндіктері туралы айтатын боламыз.

Зерттеу әдістері: ғылыми, оқу-әдістемелік әдебиеттерді, оқулықтарды, спорт саласында соңғы жылдары жарық көрген ғылыми зерттеулерді талдау, ғалымдардың ой пікірлерін саралау.

«Спорт» (ағыл. Sport – ойын, әуестену) – адамның денсаулығын нығайту, түрлі жарыстарда жоғары көрсеткіштерге жетуі үшін қолданылатын жаттығулар деген мағынаны білдіреді [1]. Спорт – белгілі ережелер немесе дәстүрлерге сай көбінесе жарыс күйінде өтетін әрекет. Спорт жалпы алғанда дене мығымдығы өте маңызды болатын (жеңіске немесе жеңіліске әкелетін) әрекетті сипаттағанымен, ақыл-ой немесе құрал-жабдық сапасы да маңызды рөл атқаратын ақыл-ой спорты және мотор спортына қатысты айтылады. Адам баласы спортпен денсаулығын жақсарту, моральді және заттай қанағаттану үшін, өзін-өзі дамыту үшін шұғылданады. Спорт – әдеттен тыс күрделі және көп қырлы әлеуметтік құбылыс. Сондықтан оның табиғаты, ерекшелігі, алуан түрлі қоғамдық құбылыстар жүйесіндегі орны туралы сан алуан көзқарастар бар және «спорт» ұғымына әртүрлі анықтамалар берілген [2].

Қазіргі Олимпиадалық қозғалыстың негізін салушы Пьер де Кубертен спорт туралы: «Спорт – ең асыл да, ең қарапайым сезімдерді тудыра алады; ол жанқиярлық пен сараңдықты дамыта алады; жомарт және жемқор, батыл және жиіркенішті болуы мүмкін; ақырында, ол бейбітшілікті нығайту немесе соғысқа дайындалу үшін қолданылуы мүмкін», – деп жазды [2, б. 265]. «Спорт екі мағыналы: бір жағынан әділ, рыцарьлық ойын, әлсіздерге назар аудару салдарынан варварларға қарсы, антисадицистік әсер етуі ықтимал. Екінші жағынан, спортпен белсенді айналыспайтын адамдарда оның көптеген нысандары мен ережелері агрессияны, дөрекілікті және садизмді күшейтуі мүмкін». «Спорт адам қызметінің кез келген саласына қол сұға алады: ол бейбітшілік немесе соғыс ісіне, ұлтшылдық немесе интернационализм ісіне, өзімшілдік немесе альтруизмге, материализмге немесе идеализмге және т.б. (К. Хейнила, 1974) [2, б. 265].

«Спорт терминологиясы» дейтін еңбекте спортқа мынадай анықтама берілген. «Спорт – бұл жарыс әрекеті, оған дайындық, сонымен қатар осы қызметпен байланысты нақты қарым-қатынастар, нормалар мен жетістіктер» [3]. «Спорт туралы манифесте»: «Спорт – бұл ойын сипатына ие және адамның өзімен, басқа адамдармен және табиғат күштерімен күресін қамтитын адамдардың дене белсенділігі», – деп берілген («Спорт туралы Манифест», СИ-ЕПС, 1973). Профессор А.М. Максименко: «Спорт – дене шынықтыру нысаны ретінде адамның таңдаған мамандық пәні бойынша дене қасиеттері мен қабілеттерін барынша дамытуға бағытталған арнайы дайындық және белгіленген нормалар мен ережелер негізінде жүзеге асырылатын жарыстық іс-әрекет болып табылады», – деп жазады [4, б. 35]. Дене шынықтыру саласының ірі теоретиктерінің бірі Н.И. Пономарев: «Спорт – адамдардың тәрбиелік, ойындық, жарыстық, дене белсенділігі», – деп баға берген.

Кейбір мамандар спортты «тар және кең мағынасында» қарастырған. Солардың бірі Л.П. Матвеев. Оның айтуынша: «Спорт – тар мағынада шын мәнінде бәсекеге қабілетті әрекет болып табылады. Ал кең мағынада (бірақ тым кең емес) нақты бәсекелестік әрекетті, ондағы жетістіктерге дайындық үдерісін, сондай-ақ осы қызметтің негізінде туындайтын нақты тұлғааралық қатынастарды қамтиды [5].

Алдымен, «спорт», «дене шынықтыру», «дене тәрбиесі» ұғымдарының өзара байланыстары мен айырмашылықтарын анықтап алайық. Дене тәрбиесі негізгі 2 бөлімнен

тұрады: біріншісі спорт, бұл жеке бастың белгілі бір жаттығумен тұрақты түрде шұғылданып, кәсіпке айналдыруы. Екіншісі, дене шынықтыру. Бұл жеке бастың өзінің денсаулығын нығайту үшін ғана жаттығулармен шұғылданыуы. Ал, «дене тәрбиесі» «дене шынықтыру» деген түсінігінен туындап, негізгі бөлімдерінің бірі болып есептеледі. «Дене тәрбиесі» педагогикалық үдерісте үш бағытқа бөлінеді: жалпы дене тәрбиесі, кәсіптік бағыттағы дене тәрбиесі, спорттық бағыттағы дене тәрбиесі. «Дене шынықтыру мәдениеті» жекеден жалпыға сияқты «мәдениет» деген түсінікке жатады. Демек, дене шынықтыру халық мәдениетінің бір бөлігі болып табылады. Дене шынықтырудың құрамдас бас бөлігі ол – спорт [6]. «Спорт» және «дене шынықтыру» ұғымдарының арақатынасы туралы профессор А.М. Максименко: «Дене шынықтыру қимыл-қозғалыс белсенділігі басым болатын барлық спорт түрлерін қамтиды, онда нәтиже спортшының дене мүмкіндіктері мен қозғалыс техникасының сапасына байланысты (жеңіл және ауыр атлетика, спорттық ойындар, гимнастика, жүзу, шаңғы тебу және т.б.). Бірақ спорттың кейбір түрлерін (дойбы, шахмат, радиоспорт, авиациялық модельдеу спорты және т.б.) дене шынықтыруға жатқызуға келмейді, себебі олардағы спорттық нәтиже дененің емес, басқа қабілеттермен анықталады. Сондықтан дене шынықтыру және спорт деген тіркес қолданылады», – дейді [4]. Оның айтуынша дене шынықтырудың басқа түрлерімен салыстырғанда спорттың бірқатар маңызды белгілері бар:

1. Қоғамда спорт адамның дене және кейбір басқа да қабілеттерін дамытудың ең тиімді құралы мен әдісі болып табылады. Оның жалпы және арнайы дене көрсеткіштерін спорттық жаттығулар үрдісте максималды шекке дейін жеткізуге болады. Бұл мақсатқа жетуге спорттағы шынайы ынта, мақсат, жыл бойы, ұзақ мерзім бойы жасалған жаттығулар, спорттық дайындықтың ғылыми негізделген жүйесі, ынталандыру мақсатында өткізілетін іс-шаралар және т.б. ықпал етеді;

2. Спорттық іс-шаралар тек ерікті болып табылады және негізінен бос уақытта (кәсіби спорт түрлерін қоспағанда) жүзеге асырылады;

3. Спортпен шұғылданатындар жас шектеулерімен шектеледі, олардың ауқымы орта есеппен 10-нан 30-35 жасқа дейін. Әуесқой спорттың шарықтау кезеңі адамның өзінің таңдаған мамандығының түріне қарай жеке психофизикалық жетілдірілуінің максималды деңгейіне дейін жетеді;

4. Жоғары жетістіктерге бағытталған спорт негізінен денені сау адамдар контингентімен шектеледі. Денсаулығындағы ауытқулар спорттық хоббиге кедергі келтіреді;

5. Спорт таңдаған спорт түрі бойынша кәсіби, біржақты дамуды талап етеді;

6. Спорттың тартымдылығы спортты жаңадан бастаушыдан жеңімпазға дейін барлық шеберлік деңгейіндегі адамдарды өзіне тартуында, өйткені екеуі де өздерінің жеке жетістіктерінен асып түсуге тырысады. Адам бойында мұндай көзқарас жойылған жағдайда, ол енді спортшы болып саналмайды [4].

Спорттың қоғамдағы қызметін атап өтетін болсақ, ең алдымен оның әлеуметтік қызметіне тоқталған жөн.

I. Спорттың әлеуметтік қызметі:

1. спорттың дайындық-еңбек қызметі.
2. спорттың дайындық және қорғаныс қызметі.

3. спорттың өнегелік қызметі.

4. жаңа нәрсені ашу (іздеу) қызметі.

5. спорттың мәдени-ойын-сауық қызметі.

6. беделді (ықпалды, тартымды) қызметі.

II. Спорттың жалпыпедагогикалық қызметі:

1. спорттың ақыл-ой тәрбиелік қызметі.

2. спорттың адамгершілік-тәрбиелік қызметі

3. спорттың эстетикалық-тәрбиелік қызметі.

4. спорттың тәрбиелік және еңбекке баулу қызметі.

III. Спорттың арнайы-педагогикалық қызметі:

1. Денсаулықты нығайтушы қызметі.

2. Дене тәрбиесін қамтамасыз ету қызметі.

3. Дене тәрбиесін арттыру қызметі [7].

Спорттың әлеуметтік қызметін В.Д. Фискалов нақты және нақты емес жалпы мәдени деп екіге бөліп қарастырады. Оның пайымдауынша:

Спорттың нақты қызметіне:

● бәсекеге қабілетті – өнегелік қызметі;

● бәсекеге қабілетті – жаңа нәрсені ашу (іздеу) қызметі;

● беделді (ықпалды, тартымды) қызметі.

Спорттың нақты емес жалпы мәдени қызметіне:

● сауықтыру – қалпына келтіру қызметі;

● тәрбиелік қызметі;

● экономикалық қызметі;

● әсерлі және эстетикалық қызметі;

● әлеуметтендіруші қызметі;

● қарым-қатынас қызметі жатады [8].

Спорттың дене тәрбиесінің басқа түрлерінен айырмашылығы оның барлық дерлік ерекше және жалпы функцияларында. Мәселен, үлкен спорт немесе жоғары жетістіктер спортының

да ең басты ерекшелік ол бәсекелестік және жетістік функциясы басты орында болады. Бұдан кейін дене шынықтыру функциясы келеді, өйткені спорт дене тәрбиесінің ең тиімді құралы және әдісі. Дәл осы спортта табысқа жету мүмкіндіктерінің теңдігі және жетістікке жету сияқты заманауи қоғам үшін маңызды құндылықтар барынша айқын көрінеді. Бірінші болуға ұмтылу, қарсыласты ғана емес, өзін де жеңу. «Спорт мектебінен» өткен адамдар спорт олардың өз күштері мен мүмкіндіктеріне деген сенімін, сондай-ақ оларды пайдалана білу қабілетін дамытуға көмектескеніне сенімді. Спорт мақсатқа жету үшін құрбандыққа баруға үйретеді. Жас спортшылардың спорт алаңында алған сабақтары, жіберген қателіктері әдетте, үлкен өмірде өз пайдасын тигізіп жатады. Көптеген спортшылар оларды тұлға ретінде қалыптастырған спорт екенін айтады.

Қазақстан Республикасының дене шынықтыру мен спортты дамытудың 2025 жылға дейінгі тұжырымдамасында: «Спорт жалпыұлттық бірліктің, ынтымақтың нышанына айналып, жаңа қазақстандық патриотизмнің, мақтаныш сезімнің және өз елімен ынтымақтастықтың негіздерін қалыптастырудың маңызды аспектілерінің бірі», – делінген. Спорт пен дене шынықтыру саласындағы Қазақстанның мемлекеттік саясаты дәстүрлі түрде бұқаралық спорт пен жоғары жетістіктер спортын дамытудың теңгерімді тәсілдерін іске асыру. Соңғы жылдары Республика халқының арасында дене шынықтырумен, спортпен шұғылданушылар санының тұрақты түрде өсіп келе жатқаны байқалады. Мысалы: 2012 жылы – 21,6%, 2013 жылы – 23,2%, 2014 жылы – 25,1%-ға жеткен [9].

Спорт – салауатты демалысты, демалыс пен ойын-сауықты ұйымдастырудың ең танымал түрлерінің бірі. Бұл, әсіресе, жоғары спорттық нәтижелерге жетуді мақсат етпейтін бұқаралық спортта айқын көрінеді. «Бұқаралық спорттың» мақсаты сауықтыру мен жеке тұлғаны рухани және дене жағынан үйлесімді дамытуға бағытталады [4, б. 86]. Спорт сонымен бірге толеранттылық пен сыйластық принциптерін қолдайды.

Спорттың мақсаты мен міндеттері: Мақсаттың астында әдетте адам немесе қоғам ұмтылатын саналы әрекеттің соңғы нәтижесі жатады. Адамдар күш-жігерін бағыттайтын бұл нәтиже әрқашан «қажеттілік» категориясынан туындайды, яғни объективті қажеттілік. Демек, адам әрекетінің негізгі себебі оның бір нәрсеге деген қажеттілігі болып табылады. Ал бұл қажеттілік саналы, саналы болса, ол өз ал-

дына оны қанағаттандыратын мақсат қоя алады. Саналы және көздеген мақсатқа сәйкес адам өз қызметін осылайша жоспарлайды және ұйымдастырады, оны жүзеге асыру үшін қажетті күш салады. Адамның дене тәрбиесінің қажеттілігін қандай қажеттіліктер анықтайды? Ең бірінші олардың өзара байланысты екі тобын ажыратып алайық, олар: жеке және әлеуметтік қажеттіліктер. Жеке қажеттіліктер адам өмірінің адамгершілік мәнімен анықталады. Әрбір адам мықты денсаулыққа, жоғары өнімділікке, жан-жақты дамыған дене және рухани қабілеттерге және т.б. ұмтылады, оларсыз оны жан-жақты дамыған және дайын деп санауға болмайды. Адамның әлеуметтік болмысын білдіретін, дене шынықтыру қажеттілігімен байланысты әлеуметтік қажеттіліктер белсенді еңбекке қабілеттілікке және жоғары еңбек өнімділігіне жету үшін елдің әлеуметтік-экономикалық дамуының қажеттіліктерінен туындайды. Елге жеткілікті экономикалық прогресті қамтамасыз етуге қабілетті денесі күшті жұмысшылар қажет. Адамның дене шынықтыру дайындығына жоғары талаптарды қазіргі әскери тәжірибеде де қояды, өйткені әскери қимылдар әрқашан жауынгерлерден айтарлықтай күш-жігерді, төзімділікті, ептілікті максималды деңгейде қажет етеді. Ол үшін әскери адамдар жүйелі, кәсіби, мақсатты түрде дайындалуы керек, бұл әрине дене тәрбиесінің міндетті сипатымен қарастырылады. Осы әлеуметтік және жеке қажеттіліктерге сүйене отырып, ұлттық жүйенің негізгі мақсаты – дені сау, жан-жақты дамыған, қабілетті және өмірге дайын тұлға тәрбиелеу.

Сонымен, спорттың *бірінші міндеті* ол – сауықтыру. Ол негізінен адамның денсаулығы мен дене дайындығын қамтамасыз етуге бағытталған үш міндеттен тұрады:

1. Спортпен шұғылданатындардың денсаулығын нығайту;
2. Дене қасиеттерін жан-жақты және үйлесімді тәрбиелеу;
3. Дене бітімін жетілдіру.

Білім беру – спорттың *екінші міндеті*. Оның нақты үш міндеті бар:

1. Өмірлік маңызды және кәсіби-қолданбалы қозғалыс дағдыларын қалыптастыру;
2. Арнайы кәсіби дене шынықтыру білімдерін меңгеру;
3. Дене шынықтырумен тұрақты қызығушылық таныта отырып және өз бетінше айналысу қабілетін қалыптастыру;

Спорттың *үшінші міндеті* ол – тәрбиелеу. Дене тәрбиесі жеке тұлғаның жалпы тәрбиесінің

маңызды факторы болғандықтан жеке тұлғаның рухани дамуына да ықпал ету міндеттелінеді [4].

COVID-19 пандемиясымен байланысты дағдарыс жағдайында бұл міндеттер бұрынғыдан да өзекті бола түсті. Олармен бірге әлеуметтік қайта құрулар саласындағы спорттық жобалардың да маңыздылығы артты. Спорттық әлеуметтік жобалар жеке адамдардың ғана емес, тұтас қалалар мен қауымдастықтың өмірін өзгертеді. Мысалы, спорттық жобалар шағын қалаға туристік атақ әкеліп, қараусыз қалған қалалық орындарды би алаңдары мен скейт-парктерге айналдыра алады.

Спорт – мәдениеттің ерекше және тәуелсіз саласы. Ол адамның жалпы мәдениетімен бір мезгілде пайда болды және дамыды. Біздің ғасырда дене шынықтыру мен спорт көп функциялы әлеуметтік құбылыс болып табылады. Бұл, ең алдымен, адам тәрбиесіне әсер ету фактісімен, сондай-ақ кең ауқымды аурулардың алдын алу және қауіпін азайтумен тікелей байланысты. Дене шынықтыру және спортпен жүйелі түрде айналысу адамның функционалдық мүмкіндіктерінің артуына, ағзадағы зат алмасу үрдістерінің белсенділігіне, зат алмасу мен энергияның тұрақтануына әкеледі. Аз қимылдау өмір салты бұлшықет атрофиясына, сүйек күшінің төмендеуіне, орталық жүйке, тыныс алу, жүрек-тамыр және басқа жүйелердің функционалдық жағдайының нашарлауына әкеледі. Дененің тонусы мен өміршеңдігі айтарлықтай төмендейді. Дәрігерлер барлық адамдарға, көп қимылдауға, жасына қарамастан, циклдік спортпен (жүгіру, жүзу, шаңғы тебу) айналысуға кеңес береді, спортты көптеген аурулардың алдын алу ретінде ұсынады. Сондай-ақ, дененің белсенділігі әрқашан кез келген аурулардан, операциялардан, жарақаттардан кейін қалпына келтірудің негізі екендігін жасырмайды.

Қазіргі уақытта дене шынықтыру және спорт көп функциялы әлеуметтік құбылыс болып табылады. Бұл қоғамның өндіргіш күштерінің негізгі элементі тұлғаны тәрбиелеуге қатысты екендігіне байланысты. Дене қозғалысы адамдар арасында қалыптасатын, мәдениет саласына ғана емес, өмірдің басқа да маңызды аспектілеріне енетін қоғамдық қатынастардың тікелей әсерімен жүзеге асырылады: саясат, экономика және т.б. дене шынықтыру және спорт қоғамдық өмірдің феномені ретінде ерекше және жалпы мәдени, сонымен қатар денсаулық сақтау және тәрбиелеу функцияларымен сипатталады. Бұл функциялардың барлығы бір-бірімен тығыз байланысты, бір-бірімен астасып жатады, олардың бөлінуі шартты, зерттеушілік сипатта болады.

Спорт қазіргі қоғамның барлық деңгейіне еніп, қоғамның негізгі салаларына кеңінен әсер етеді. Ол ұлттық қатынастарға (бір ұлт пен бір ұлтты жақындастырады), іскерлік өмірге, әлеуметтік жағдайға, сәнге, этикалық құндылықтарға, адамдардың өмір салтына ықпал етеді.

Спорт – ол өнер, өнердің бір түрі деген пікір жиі айтылады. Кейде оны мүсін, би, театр сияқты өнердің белгілі бір түрлерімен байланыстырады. Көбінесе олар «көркем» деп аталатын спорт түрлерін білдіреді, мәселен: көркем гимнастика, мәнерлеп сырғанау, синхронды жүзу және т.б.

«Спорт пен өнер әлеуметтік-мәдени құбылыс ретінде бір-бірінен айтарлықтай ерекшеленеді», – деген пікірлер кездеседі. Кейбір зерттеушілер спорт пен өнердің арақатынасы туралы сұраққа әртүрлі жауап беруге негіз бар екенін алға тартып, бұл күрмеуі шешілмеген сұрақ деп есептейді. Спорт пен өнердің арақатынасы туралы айтқанда өнер деп нені түсіну керектігін нақтылап алуға тура келеді. Бұл өте маңызды, өйткені күнделікті қолданыста ғана емес, сонымен қатар ғылыми еңбектерде де өнерді түсінудің кем дегенде үш түрлі тәсілі бар:

1) өнер кез келген қызмет түріндегі жоғары шеберлік ретінде қарастырылады (мысалы, хирург, тігінші немесе футболшының шеберлігі);

2) эстетикалық әрекет ретінде, «сұлулық заңдылықтары бойынша» шығармашылық ретінде түсіндіріледі (мысалы, зергер, бағбан, дизайнер шығармашылығы);

3) өнер деп әсемдік заңдылықтары бойынша шеберлікті де, шығармашылықты да қамтитын, бірақ оның негізгі белгісі көркем бейнелердегі шындықты шығармашылықпен жаңғырту болып табылатын көркемдік әрекет деп түсіндіріледі. Спортты өнер деп санайтындардың дәлелдерін талдау, әдетте, олар өнерді алғашқы екі мағынада – жоғары шеберлік немесе «сұлулық заңдарына сәйкес» әрекет ретінде түсінетінін көрсетеді. Бұл ретте спортты, әрине, өнерге жатқызуға әбден болады. Өйткені, спортта, әсіресе үлкен спортта спортшының жоғары деңгейде, эстетикалық мінсіз, орындау шеберлігін тамашалау арқылы көз жеткіземіз, тәңті боламыз [2, б. 187-188].

Спорттың ерекшелігін ерекше қоғамдық құбылыс ретінде қарастырғанда оның еңбек әрекетімен байланысы (ұқсастығы мен айырмашылығы) туралы мәселе туындайды. Еңбек – саналы, мақсатқа сай әрекет, оның барысында адам белгілі бір құралдардың (еңбек құралдарының) көмегімен табиғат объектілерін өзгертеді, оларды игереді, өз мақсаттары мен қажеттіліктеріне

қарай бейімдейді. Еңбек әрекетін осылай түсінгенде, спорт пен осы әрекеттің арасындағы түбегейлі айырмашылықты ғана емес, олардың белгілі бір байланысын да байқау қиын емес. Еңбек қызметі спорттың пайда болуына және дамуына жағдай жасайды, ал соңғысының адамды еңбек әрекетіне дайындау үшін маңызы зор.

Дегенмен, кейбір ғалымдар еңбек пен спорттың айырмашылығы қарама-қарсы деген пікірді ұстанады. Еңбек мәжбүрлеуші және утилитарлы сипатта (лат. *utilitas* – пайда, пайда, пайдалылық – қараңыз: дерек көзі: «Орыс тіліне енген шетел сөздерінің сөздігі». Чудинов А.Н., 1910 ж. – Ж.К.) болса, спорт мүддесіз, өнімсіз, утилитарлық емес, ойын түрі ретінде әрекет етеді деген пікірді ұстанады. Мысалы, К. Гейнеман мен Г. Ленк еңбек және спорт бір-бірінен түбегейлі ерекшеленеді деп есептейді. Бұл екі ғалым: «Спорт – ерікті түрде таңдалған, жеке және мақсатты іс-әрекет; спортшы белгілі бір дәрежеде өзін жетістіктерімен таниды; спорттық жетістіктер – бұл басқа ешнәрсемен шатастыруға болмайтын, жеке тұлғаға ғана тағайындалған жеке әрекет; спортта жетістікке жету принципімен қатар орындалатын басқа да көптеген тілектер мен қажеттіліктер бар. Жетістіктердің мүмкіндігі, бірақ олардың қажеттілігі емес – спортты еңбектен ерекшелендіретін де осы, – деген пікірде [2, б. 194-195].

Спорт және саяси қатынастар. Бұл аспектіде екі көзқарас бар: біріншісі, спорттың саясаттан тыс «бейтарап» екенін алға тартады, екіншісі, керісінше, олар бір-бірімен тығыз байланысты. Ең дұрысы, біздің ойымызша, екінші ұстаным, өйткені саясаттан тыс үлкен әлеуметтік құбылыс болуы мүмкін емес. Спорт өзінің қызмет ету пәні бар негізгі әлеуметтік құбылыс болғандықтан, спорттың негізгі саясаттың нысаны болу ықтималдығы айтарлықтай жоғары болады. Спорт мемлекетаралық достық қарым-қатынастарды орнату құралы ретінде саяси тұрғыдан қолданылады. Бұл қарым-қатынастар бірінші кезеңде көбінесе әртүрлі елдердің мәдени, спорттық және басқа да делегацияларымен алмасу деңгейінде жүзеге асырылады және ол өзекті болып қала береді [7, б. 236]. Саясаткерлер спортты қоғамды біртұтас ұлттық идеямен біріктіретін, оны өзіндік идеологиямен, адамдардың табысқа, жеңіске деген ұмтылысымен толтыра алатын ұлттық хобби деп санаған.

Спорт пен саясат арасындағы байланыстың болуын ғана емес, бұл байланыстың әртүрлі формаларын да ескеру маңызды. Спортты саяси

мақсатта пайдалану. Спорттың саясаттан салыстырмалы түрде тәуелсіздігі, оның «бейтараптық сипаты» оны әртүрлі саяси мақсаттарда пайдалануға жағдай жасайды.

Спортты саяси мақсатта пайдаланудың әртүрлі формалары бар. Мәселен,

- спортшылардың жеңіп алған медальдары арқылы мемлекеттің халықаралық беделін көтеру, ұлттық қуатты таныту;

- спорттық жетістіктерді елді халық арасында және шетелде таныту үшін пайдалану;

- ұлттың ынтымағын, бірлігін, саяси санасын арттыру;

- спортпен айналысатындар үшін этникалық, экономикалық нәсілдік кедергілерді жою арқылы спортты демократияландыру әрекеті және т.б. [2, б. 323-324].

Спорт және экономикалық қатынастар. Спортты экономикалық тұрғыдан қарастырсақ, XXI ғасырда спорт орасан зор қаражат салатын бизнеске айналды. Қоғамның спортты дамытуға жұмсаған материалдық салымдары еңбек өнімділігін арттыру, еңбекшілердің денсаулығын нығайту, адамның ұзақ өмір сүруі арқылы «өзін-өзі ақтайды». Спортты коммерцияландырудан, спорт нысандарын пайдаланудан және спорт саласын дамытудан түсетін кірістер де маңызды.

Спорт және құқықтық қатынастар. Спорт саласындағы құқықтық қатынастар әрбір жеке елде әрекет ететін заңнама негізінде, бір жағынан, жарғылар негізінде реттеледі; екінші жағынан, халықаралық спорт органдары қабылдаған және бекітетін жарыс ережелері.

Спорт және этикалық қатынастар. Спорттық іс-шараларда әуесқой спортшылар мен жанкүйерлердің үлкен тобы болған жағдайда жүзеге асырылады, оның этикалық аспектілері маңызды орын алады, спорттық қызметте туындайтын этикалық қатынастар жарыс ережелерімен, Олимпиадалық Хартиямен және осы салада тарихи қалыптасқан басқа да талаптармен реттеледі. Спорттық іс-әрекеттердің және спорттық этиканың негізгі талаптары ретінде қалыптасты. Мысалы, бокста екі боксшы бірін-бірі аямастан соққылап, тартысты жекпе-жек өткізгеніне қарамастан жарыстың соңында спортшылар өзара бір-біріне алғыс айтып, төрешілер мен көрермендерге құрмет көрсетуге міндетті.

Спорт және эстетикалық қатынастар. Жүйелі спорт түрлері, дене жаттығуларын әдемі және нәтижелі орындауға ұмтылу ерекше эстетикалық сезімдерді, ерекше эстетикалық қабылдау мен тәжірибелерді дамытады, соның негізінде сәйкесінше эстетикалық идеал қалыптасады.

Спорт және жеке қарым-қатынастар. Спорттық іс-шаралар қоғамдастық пен бәсекелестік сияқты қасиеттердің жақсы дамуына ықпал етеді. Бәсекелестік қызмет барысында ұжым мүшелері ішінде пайда болуы ықтимал, ол өз кезегінде спортшыға жүктелген міндетті жоғары жауапкершілікпен орындауына негіз болады, ол сайып келгенде спорттағы жеке қарым-қатынаста көрініс табады. Дегенмен, «қарым-қатынастар» формальды және бейресми болуы мүмкін екенін де естен шығармаған жөн. Әкімшілік аспектілер тұрғысынан: тік – ұжымның кейбір мүшелерінің басқаларға бағынуын білдіреді және көлденең – ұжым мүшелерінің құқықтары мен мүмкіндіктерінің теңдігін көрсетеді. Олардың ішінде ең берік және кез келген нормативтік актілерден тәуелсіз – адамдардың бір-біріне деген жанашырлығын көрсететін бейресми жеке қарым-қатынастар.

Спорт және отбасылық қарым-қатынас. Спортпен шұғылдану оның ішінде үлкен, кәсіби спорт отбасылық бюджетке, уақытқа, отбасының өзара міндеттеріне елеулі өзгерістер енгізеді. Бұл отбасындағы спортпен айналысатын адамға ғана қатысты емес, сонымен бірге отбасының басқа мүшелерінен де өзара түсіністік пен байыпты қатынасты талап етеді.

Өйткені, спортпен айналысу тек уақытты ғана емес, сонымен қатар көп дене және психикалық күшті қажет етеді, оны уақытылы қалпына келтіру үшін отбасындағы спортпен айналысатын адамға тиісті жағдайлар жасап, қолдау көрсетіп отыру қажет.

Мәселен, атақты спортшылардың атақ-даңқы мен танымалдылығы жеке басына ғана емес, отбасына да ықпал етеді. Олардың спорттық өмірі, оның ішінде жеке өмірі спорт сүйер қауымды, мамандарды және журналистерді қызықтырады. Мұның бәрі спортшылардың отбасылық қарым-қатынасына ықпал етпей қоймайды. Отбасында қызғаныш, ұрыс-керіс тіпті ажырасу фактілері де тіркеліп жатады.

Спорт және ұлттық қатынастар. Спорт мемлекеттің саяси құрылымына байланысты белгілі бір ұлттың мүддесін көрсете алады және тиісті ұлттық сипатқа ие болады. Бірақ, ХХІ ғасырдағы спорт интернационалды сипатта болуы тиіс. Өйткені, спортта жеңімпаз тек спорттық жетістіктер деңгейімен анықталады. Бұл спорттық команда мүшелерінің, спортшының ұлтына қарамастан спортпен айналысуға бірдей құқықтары бар екенін білдіреді. Әдетте командаларды жасақтау барысында спортшының ұлты ескерілмей шешіледі. Ұлттық қарым-қатынастар

ерекше әдептілік пен нәзіктікті қажет етеді, оны ескермеу, сақтамау ұлтаралық алауыздықтың тұтануына алып келуі мүмкін екенін есте ұстаған жөн.

Спорт және таптық қатынастар. Экономикалық тұрғыдан алғанда, дамымаған елдерде әртүрлі тап өкілдерінің мүмкіндігі, үлкен спортпен жүйелі түрде айналысуы бөлек. Спорт қоғам мәдениетінің бір бөлігі болғандықтан, ол қоғамдағы үстем таптың мүдделерін көрсететін таптық сипатта да болуы мүмкін. Әсіресе үлкен қаржылық шығынды қажет ететін, экономикалық жағынан қымбат, техникалық жағынан күрделі спорт түрлеріне теннис, ат спорты, авто-мото спорт, конькимен сырғанау, шаңғы тебу және басқа да спорт түрлері жатады.

Спорт және кәсіби қарым-қатынастар. Спорт – ол жаттықтырушы, басшылық, дәрігер, менеджер және т.б. үшін кәсіп. Белгілі бір кезеңде жүйелі түрде спортпен айналысатын, ең жоғары спорттық нәтижелерге қол жеткізгісі келетін адамдар үшін спорт кәсіпке айналады. Жоғарыда аталған санаттағы адамдар арасында кәсіби қарым-қатынастар күнделікті өмірде туындайды, себебі олар спорттық жарыстардың ережелерімен, келісімдермен, шарттармен күнделікті жұмыс жасайды.

Спорт және мемлекетаралық қатынастар. Мемлекетаралық қарым-қатынаста спорт кеңінен көрініс тапқан. Мамандармен, спорттық командалармен алмасу, спорт түрлері бойынша командалардың жолдастық кездесулері, Олимпиада ойындары, Универсиадалар, әлем және құрлықтық чемпионаттар сияқты ірі халықаралық жарыстарға қатысу спорттық жарыстарды өткізу ережелерімен реттелетін жекелеген мемлекетаралық қатынастардың пайда болуын қамтамасыз етеді. Ол Халықаралық Федерациялар мен Олимпиада хартиясымен бекітілген. Дипломатиялық институттар деңгейінде мемлекетаралық қатынастардың болмауы, мысалы, Олимпиада ойындарындағы кездесулерге кем дегенде кедергі келтірмейді және осылайша олар әртүрлі елдердің азаматтарын біріктіретін бейресми қарым-қатынастардың пайда болуына негіз қалай алады.

Қазіргі ХХІ ғасырдағы спорт түрлерінің типологиясын қарастырайық. Заманауи спорт түрлерінің типологиясы 3 бағытта жүргізіледі:

Бірінші бағыт спорттың жалпы сипаттама-сымен байланысты және 6 спорт тобын бөліп қарастырады (Л.П. Матвеев) [10, б.17]:

- спортшының максималды белсенділігіне байланысты жеңіл атлетикалық спорт түрлері

(жеңіл атлетика, ауыр атлетика, жүзу, ескек есу, гимнастика);

- спортшының қозғалыс қызметі көлік құралдарын (автомобильдер, ұшақтар, мотоциклдер және т.б.) басқаруға бағытталған спорт түрлері;

- арнайы спорттық қаруды (винтовка, садақ) қолданатын спорт түрлері;

- конструкторлық қызмет нәтижелерін салыстыруға негізделген спорт түрлері (авиация, кеме модельдеу спорты);

- жергілікті аймақтық қозғалысқа байланысты спорт түрлері (туризм, альпинизм);

- спортшының белсенділігі абстрактілі композициялық ойлау сипатында болатын спорт түрлері (шахмат, дойбы). Айта кету керек, жоғарыда аталған классификация, жалпы алғанда, Олимпиадалық спорт үшін қолайсыз. Олимпиада Хартиясына сәйкес, осы классификацияға енгізілген кейбір спорт түрлері Олимпиада ойындарының бағдарламасында көрсетілмейді, өйткені олар қозғалыстағы күштің механикасын қолдануға негізделген.

Екінші бағыт Олимпиада ойындарының бағдарламасымен байланысты және қозғалыстардың ерекшеліктері мен қызмет құрылымын ескере отырып, 6 спорт тобын бөліп қарастыруға болады. Оларға мыналар жатады:

- қимылдық спорт түрлері. Негізінен бұл жеңіл атлетика, жүзу, ескек есу, велоспорт және т.б.;

- жылдамдықты күшейтетін спорт түрлері. Бұл негізінен ауыр атлетика, жеңіл атлетика (секіру, лақтыру);

- күрделі спорт түрлері. Олар спорттық гимнастика, көркем гимнастика, суға секіру, нысананы көздеп ату, фристайл және т.б.;

- жекпе-жек өнері. Оның ішінде бокс, семсерлесу, еркін күрес, грек-рим күресі, дзюдо, таэквондо;

- спорттық ойындар – баскетбол, бадминтон, волейбол, гандбол, футбол;

- көпсайыс және аралас спорт түрлері – қазіргі бессайыс, жеңіл атлетикалық биатлон және гептатлон, триатлон, биатлон.

Үшінші бағыт географиялық таралуы мен белгілі бір спорт түрін дамытатын елдер санына байланысты. Осы факторға сүйене отырып, спорттың үш тобын ажыратуға болады. Оларға мыналар жатады:

- халықаралық спорт түрлері – әлемнің көптеген елдерінде жиі кездесетін жеңіл атлетика, жүзу, гимнастика, спорттық ойындар;

- кейбір елдерде жақсы дамыған аймақтық спорт түрлері (бейсбол, таэквондо, көгалдағы хоккей);

- жекелеген халықтар мен ұлттар арасында дамыған халықтық-ұлттық спорт түрлері (мысалы, Қазақстанда «Қазақ күресі»). Спорттың танымалдылығы артып, халықаралық спорттық ынтымақтастық дамыған сайын халықтық-ұлттық спорт түрлері аймақтық, ал аймақтық спорт түрлері халықаралық сипат алуы мүмкін [7].

Ғылыми әдебиеттерді талдау барысында зерттеу нәтижелері XXI ғасырдағы заманауи спорт түрлерін төмендегідей топтарға бөліп қарастыруға негіз болады:

- адамның дене қасиеттерінің максималды көрінісімен сипатталатын спорт түрлері. Оларға бокс, күрес, жеңіл атлетика, ауыр атлетика және т.б. сияқты спорт түрлері жатады;

- техникалық көліктерді басқару арқылы жедел спорт түрі болып табылатын спорт түрлері. Оларға авто, мотоцикл, велосипед және т.б. жатады;

- қозғалыс белсенділігі қатаң шектелген шарттарымен, арнайы спорттық құралдар арқылы нысанаға тигізу спорт түрлері. Оларға оқ ату, нысананы көздеп ату, садақ тарту және т.б. жатады;

- спортшының модельдік және жобалау қызметінің нәтижелері салыстырылатын спорт түрлері. Оларға әуе, кеме модельдеу спорты және т.б. жатады;

- жарыстың негізгі мазмұны қарсыласты логикалық жеңу сипатымен анықталатын спорт түрлері. Оларға шахмат, дойбы, тоғыз құмалақ және т.б. жатады.

Женімпазды анықтау ерекшеліктеріне қарай спорт түрлері 3 топқа бөлінеді:

- спортшы көрсеткен нәтижелер аспаптық жолмен өлшенетін спорт түрлері. Оларға жеңіл атлетика, жүзу, шаңғы және т.б. жатады;

- спортшы көрсеткен нәтижелер көзбен өлшенетін спорт түрлері. Оларға жекпе-жек, бокс, күрес және т.б. спорттық ойындар түрлері жатады;

- әрқайсысы аспаппен өлшенетін спорттық жаттығулардан тұратын спорт түрлері. Оларға көпсайыстың барлық түрлері жатады.

Қимыл әрекеттерінің құрылымының ерекшеліктерін ескере отырып, спорттың 3 тобын атап өтуге болады:

- қимылдық спорт түрлері. Оларға жеңіл атлетика, секіру және т.б. жатады;

- аралас спорт түрлері. Бұған спорттық ойындар кіреді. Бұл классификацияның айрықша ерекшелігі – ол спорттық қимыл техникасына тереңірек биомеханикалық талдау жасауға, жарыс әрекетінің типтік заңдылықтарын белгілеуге

және соның негізінде күрес тактикасының негізін жасауға мүмкіндік береді.

Қимыл әрекетінің күрделілігіне қарай спорт түрлері 2 топқа бөлінеді:

- салыстырмалы түрде қарапайым спорт түрлері. Оларға туризм, жеңіл атлетика және т.б. жатады;

- кешенді үйлестірілген спорт түрлері. Оларға жеңіл атлетиканың секіру түрлері, спорттық ойындардың түрлері, гимнастика және т.б. жатады.

Қатысушылардың жынысына қарай спорт түрлерінің екі тобын ажыратуға болады:

- ерлер спорты (спорттың басым көпшілігі);
- әйелдер спорты (әдетте әйелдер – көркем гимнастика, синхронды жүзу және т.б.).

Маусымдық спорт түрлерінің екі тобын ажыратуға болады:

- жазғы спорт түрлері. Олардың ішінде 70-ке жуық спорт түрі;

- қысқы спорт түрлері. Оларға 10-нан астам қысқы спорт түрлері кіреді: шайбалы хоккей, допты хоккей, шаңғы спорты, биатлон және т.б.

Бұл классификацияның айрықша ерекшелігі маусымдық және климаттық жағдайларына байланысты жалпылауға және бөліп көрсетуге мүмкіндік береді.

Олимпиада ойындарының бағдарламасына қатысты спорт түрлері үш топқа бөлінеді:

- Жазғы Олимпиада ойындарының бағдарламасына енгізілген спорт түрлері. Олардың ішінде 30 спорт түрі бар;

- Қысқы Олимпиада ойындарының бағдарламасына енгізілген спорт түрлері. Олардың ішінде 12 спорт түрі бар;

- Олимпиадалық емес спорт түрлері. Оның ішінде ұлттық спортты қосқанда 30-ға жуық спорт түрі бар [7].

Қорытындылай келе қазіргі уақытта дене тәрбиесі мен спорттың рөлінің артып келе жатқанын анықтайтын бірқатар факторларды атап өтейік:

1. ХХІ ғасырда техникалық үрдістің орын алуы салдарынан, адамның күнделікті өмірі мен жұмысы жеңілдеп, есесіне дене белсенділігі немесе қимыл-қозғалысы бірден төмендеді. Мұндай жүктемелер дененің қалыпты дамуы мен жұмыс істеуі үшін қажет болғандықтан, олардың болмауы жауырынның қисаюына, по-

стуральды ақауларға, дене дайындығының төмендеуіне және дене дамуының тежелуіне әкеледі. Сондықтан, дене белсенділігінің адамға пайдалы екендігін медициналық зерттеулер, практикалық бақылаулар мен фактілер, тіпті халық даналығы да дәлелдейді;

2. Заманауи өмір ырғағы, бос уақыттың болмауы, жұмысбастылық, үнемі агрессивті, ашушаң адамдардың ортасында жүру адам ағзасын әлсіретеді. Оны дұрыс тамақтану, аурудың алдын алу, уақытында емдеу, иммунитетті нығайтатын іс-әрекеттер жасап, ағзаның қорғаныш күшін нығайту арқылы, сонымен бірге дене белсенділігін сақтау арқылы іске асыра аламыз;

3. Бүгінгі таңда бізді қоршаған ортаға қауіп төніп отыр, ал оның негізгі элементі адамның денсаулығын қорғау, әсіресе «өркениет аурулары» аталатын жүрек-тамыр жүйесі аурулары, семіздік, қант диабеті, невроз және т.б. алдын алу үшін де спорттың пайдасы орасан зор;

4. Денешынықтыру, спорт және денсаулық бір-бірімен тығыз байланысты екенін бүгінгі ұрпақ саналы түрде қабылдап, салауатты өмір салтын ұстана бастады, спортты таңдады.

Еліміздің тұңғыш Президенті Н.Ә. Назарбаев өзінің «Ақыл-парасат кітабы» дейтін еңбегінде: «Спорт – бейбітшілік елшісі, ол адамдарды біріктіреді, халықтар, мәдениеттер мен өркениеттер арасындағы өзара түсіністік көпірін салады», – деп баға беріпті [11].

Спортшылар арасындағы достық қарым-қатынас спорт алаңында, бассейнде жарыс процесінде бәсекелес немесе серіктес болғанына қарамастан орнатылады. Спорт өзінің табиғаты бойынша халықаралық құбылыс. Халықтар арасындағы достықты нығайтушы фактор. Спорт – әлемнің елшісі. Спортта: таптық, нәсілдік, діни, ұлттық, этникалық кедергілер мен шекара болмайды.

Соңғы он жылда елімізде салауатты өмір салтына белсенді қызығушылық қалыптасуда, бұл қуантарлық жағдай. Мемлекет те спортқа көңіл бөліп, халықты спортқа көбірек тартуға тырысуда. Дене шынықтыру мен спортты дамытудың 2011-2015 жылдарға арналған салалық бағдарламасы жүзеге асырылды, 2025 жылға дейінгі тұжырымдамасы бекітілді [9]. Мұның бәрі мемлекет тарапынан ұлт денсаулығына жасалып жатқан қамқорлық.

Әдебиеттер

- 1 Қазақ совет энциклопедиясы, т. 10 / Бас ред. М.Қ. Қаратаев. – Алматы, 1977. – 648 б.
- 2 Социология физической культуры и спорта: Учебник / В.И. Столяров. – М.: Физическая культура, 2005. – 400 с.
- 3 Терминология спорта. Толковый словарь спортивных терминов. Около 9500 терминов / сост. Ф.П. Суслов, Д.А. Тышлер. – М.: СпортАкадем Пресс, 2001. – 480 с.
- 4 Максименко А.М. Теория и методика физической культуры: учебник для вузов физической культуры. – 2-е изд. испр. и доп. – М.: Физическая культура, 2009. – 496 с.
- 5 Матвеев Л.П. Теория и методика физической культуры. – 3-е изд., перераб и доп. – М.: Физкультура и спорт, СпортАкадем Пресс, 2008. – 544 с.
- 6 Ботағариев Т.А. Дене шынықтыру және спорт теориясы мен әдістемесі: оқу құралы. – Ақтөбе, 2014. – 272 б.
- 7 Мамытов А. Теория спорта: Учебное пособие. – 2-ое доп. изд. – Каракол: Бишкек, 2005. – 236 с.
- 8 Фискалов В.Д. Спорт и система подготовки спортсменов: учебник / В.Д. Фискалов. – М.: Советский спорт, 2010. – 392 с.
- 9 Қазақстан Республикасының дене шынықтыру мен спортты дамытудың 2025 жылға дейінгі тұжырымдамасы. – Астана, 2016 ж. / «Әділет» Қазақстан Республикасы нормативтік құқықтық актілерінің ақпараттық-құқықтық жүйесі. // <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/U1600000168>
- 10 Матвеев Л.П. Основы общей теории спорта и системы подготовки спортсменов. – Киев, 1999. – 294 с.
- 11 Назарбаев Н.Ә. Ақыл-парасат кітабы. – Алматы: RS; Халықаралық Абай клубы, 2015. – 240 б.

References

- 1 Қазақ совет энциклопедиясы т. 10 / Бас ред. М.Қ. Қаратаев.- Алматы: 1977. - 648 б.
- 2 Sociologiya fizicheskoy kul'tury i sporta: Uchebnik / V.I. Stolyarov-Moskva.: Fizicheskaya kul'tura, 2005. - 400 s.
- 3 Terminologiya sporta. Tolkovyj slovar' sportivnyh terminov. Okolo 9500 terminov / sost. F.P. Suslov, D.A. Tyshler. – М.: SportAkadem Press, 2001. - 480 s.
- 4 Maksimenko A.M. Teoriya i metodika fizicheskoy kul'tury: uchebnik dlya vuzov fizicheskoy kul'tury. -2-e izd. ispr. i dop.- M. Fizicheskaya kul'tura, 2009. - 496 s.
- 5 Matveev L.P. Teoriya i metodika fizicheskoy kul'tury. – 3-e izd., pererab i dop. – М.: Fizkul'tura i sport, SportAkadem Press, 2008. - 544 s.
- 6 Botagariyev T.A. Dene shynuktyru zhane sport teoriyasy men әdistemesi. Оқу құралы. Ақтөбе, 2014. - 272 б.
- 7 Mamytov A. Teoriya sporta: Uchebnoe posobie 2-oe dop. izd. – Karakol: Bishkek, 2005. -236 s.
- 8 Fiskalov V.D. Sport i sistema podgotovki sportsmenov: uchebnik / V.D. Fiskalov. – М.: Sovetskij sport, 2010. - 392 s.
- 9 Қазақстан Республикасының дене шынықтыру мен спортты дамытудың 2025 жылға дейінгі тұжырымдамасы. Астана: 2016 ж. / «Әділет» Қазақстан Республикасы нормативтік құқықтық актілерінің ақпараттық-құқықтық жүйесі. // <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/U1600000168>
- 10 Matveev L.P. Osnovy obshchej teorii sporta i sistemy podgotovki sportsmenov. Kiev, 1999. - 294 s.
- 11 Nazarbaev N.Ә. Aqyl-parasat kitaby. Almaty, RS; Halықаралық Abay kluby, 2015. - 240 b.

Автор для корреспонденции (первый автор)	Хат-хабарларға арналған автор (бірінші автор)	The Author for Correspondence (The First Author)
<p>Жанғанатова Калимаш Нуратдиновна – кандидат исторических наук, старший преподаватель, Казахская академия спорта и туризма, г.Алматы, Казахстан</p> <p>e-mail: tobish76@mail.ru</p>	<p>Жанғанатова Калимаш Нуратдиновна – тарих ғылымдарының кандидаты, аға оқытушы, Қазақ спорт және туризм академиясы, Алматы қ., Қазақстан</p> <p>e-mail: tobish76@mail.ru</p>	<p>Zhanganatova Kalimash Nuratdinovna – Candidate of Historical Sciences, Senior Lecturer, Kazakh Academy of Sport and Tourism, Almaty, Kazakhstan</p> <p>e-mail: tobish76@mail.ru</p>